

N. SZABÓ JÓZSEF

Kisgazdapárti elképzelések a parasztság kulturálódásáról (1945–1946)

Politikai demokrácia és népművelés

A háború utáni politikai szerepvállalásra tudatosan készülő kisgazdák a művelődéspolitikai más ágazataihoz hasonlóan egy korszinten álló, a demokratikus berendezéseknek megfelelő kulturális életet akartak teremteni. A Független Kisgazdapárt (FKGP) volt az a politikai erő, amely tisztában volt azzal, hogy a demokráciában a népművelés funkciója módosul, tudta, hogy a Horthy-korszakban a hatalom szolgálatába állított, centralizált népművelés egy pluralista rendszerben anakronizmus. Világos volt számára, hogy egy szabad társadalomban a művelődés, a tömegek kulturálódása független minden hatalmi célkitűzéstől és ideológiai befolyástól. A párt ezért kialakítója volt a politikai pluralizmusnak megfelelő népművelés-politikának, a szabad művelődésnek.

A politikai reorganizáció kezdetén, 1945. február végén, március elején a Kiss Sándor – Vatai László által készített kisgazdapárti pártprogram még nem foglalkozott a népműveléssel. Ennek kidolgozói nemcsak felkészült politikusok voltak, hanem a parasztságot is jól ismerték. Kiss Sándor, a nyírségi parasztszármazású publicista viszonylag későn, 1945 januárjában lépett be az FKGP-be, de előtte már diákvezetői és kutatói múlttal egyaránt rendelkezett. Az 1944-es függetlenségi diáknappal egyike volt a vezetője, majd a háború után, 1945-ben a Parasztszövetség főtitkárának és országgyűlési képviselőnek is megválasztották. A szövetség révén került kapcsolatba a népműveléssel mint politikai kérdéssel azáltal, hogy a szervezetnek fontos célkitűzése és feladata volt a kulturálódás mellett a paraszti szaktudás és szakismeret szélesítése és a belterjes gazdálkodás elterjesztése. A Parasztszövetség igen aktív tevékenységet folytatott, 1945 őszén már több mint ezer szervezettel működött és magát a parasztság gazdasági-kulturális szervezetének tartotta. Népfőiskolai tanfolyamokat is indítottak, vezetőképzőjükben vármegyei és járási titkárokat képezték. A másik programalkotó, Vatai László, református lelkészként szintén jól ismerte a parasztságot, ezért számára is lényeges célkitűzés volt a réteg kulturálódásának az elősegítése. A népművelés kérdése először a Nagy Ferenc készítette pártprogramba került be, amelyben egy nagyarányú magyar kultúrprogram megalkotásának fontossága fogalmazódott meg. Nagy Ferenc tervezete a hivatalos közoktatás mellett a legnagyobb gondot az iskolán kívüli népművelésre kívánta fordítani, amit a Magyar Parasztszövetség kipróbált programja alapján „magának a népnek” kívánt a kezébe adni.¹ Nagy Ferenc, a kiváló politikus, a később államférfiúvá emelkedett kisgazda vezető nemcsak az iskolán kívüli népművelésben

¹ BALOGH SÁNDOR – IZSÁK LAJOS: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948) Budapest, 1977. Tankönyvkiadó, 180. [BALOGH – IZSÁK, 1977.]

szánt fontos szerepet a Parasztszövetségnek (amelynek 1941-ben társalapítója is volt; 1941–1943 között elnökként irányította azt.)

A művelődéspolitikai 1945-től a kultúra demokratizálására törekedett, ami pluralista keretben annak szabad érvényesülését jelentette. A demokratikus viszonyok lehetővé tették, hogy az eddigi ellenzéki pozícióban lévő irányzatok a nyilvánosság elé kerülhettek. Létrejött egy új típusú kulturális nyilvánosság, alulról jövő kezdeményezések indulhattak el. A demokratikus átalakulás követelményeinek megfelelő kulturális szervek alakultak, a megszűnt vagy betiltott szervek működni kezdtek. A kulturális egyesületek a magyar művelődés történetében, a kultúra demokratizálásában mindig döntő szerepet játszottak. Autonóm jellegük miatt a Horthy-rendszerben sem voltak a hatalom „liebvingjei”, kiszolgálói. A háború utáni rendszer jellegéből következően szabadabbá váltak.

A polgármester rendelkezésére már 1945 áprilisában megkezdte működését a Budapest Székesfővárosi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság, amely hivatását gyökeresen új szellemben akarta betölteni, munkájában a demokrácia követelményeinek kívánt megfelelni.² A politikai reorganizáció után a pártok a demokratikus viszonyoknak megfelelő népművelési rendszert kívántak létrehozni, ezért szakítottak a két világháború közötti népművelés-politikával: ez olyan állami irányítást és ellenőrzési rendszert épített ki, amely akadályozni igyekezett az alulról jövő kezdeményezéseket. A demokrácia lehetőségei között meg akarták szüntetni a népművelési szervezet centralizáltságát, központilag irányított mechanizmusát, a hatalom kultúrpolitikai céljait szolgáló intézményrendszerét.

A háború utáni népművelés modernizálása a szabadművelődéssel kezdődött. Ez a politika direkt szolgálatát felvállaló centralizált népművelés tagadásaként jött létre, ezért a társadalom autonóm kulturális szerveződéseit hozta működésbe. Ennek körülményei között az állam nem avatkozik be a civil társadalom kulturális önszerveződésébe; ebben a keretben az állam feladata, hogy biztosítsa ezen művelődési formák jogi, alkotmányos kereteit. A szabadművelődés olyan közművelődési forma, a demokrácia olyan kulturális intézményrendszere, amelyben minden irányzat szabadon megjelenhet, amelyben egyetlen áramlat sem válhat politikai okok miatt dominánssá. Intézményi garanciája a többpártrendszeren alapuló politikai pluralizmus. A kulturális demokrácia viszont a civil társadalom önszerveződése volt. Ennek szervezetei, kulturális egyesületei ezért a rendszer életető elemei lettek.

A hatalomtól független népművelés-politika szükségességét a pártok közül leginkább a Független Kisgazdapárt fogalmazta meg. Az FKGP részéről tudományos igényű népművelés-politika kifejtését Simándi Béla végezte el. A kiváló költőben, újságíróban a tanyákkal, a paraszttal való kapcsolata, valamint az íróhoz fűződő viszonya alakította ki a népművelés fontosságának felismerését. A parasztságról szerzett ismeretei és tapasztalatai arra „készítették”, hogy 1935-ben megszervezze a haladó írók és tanyai paraszttal hódmezővásárhelyi találkozóját. Ebben az időben került kapcsolatba az FKGP-vel is. A háború után nemcsak a párt lapjában, a *Kis Újság*ban publi-

² Szabad Nép, 1945. április 29.

kált rendszeresen, hanem az újság vidéki kiadásának főszerkesztője is volt. Simándi a népművelés területén elméleti szakembernek számított, mert 1943-ban *Nébhány szó a népművelésről* címmel tanulmányt is megjelentetett. Kiszgazdapárti népművelés-politikai koncepcióként is értelmezhetjük a *Kis Újság*ban 1945. május 25-én megjelent írását. A *Kis Újság*ban Simándi Béla arról írt, hogy a felszabadult ország másfajta népművelést igényel, ezért ott és úgy folytatni, ahol és ahogy abbamaradt, nem lehet, mert Magyarország új és fokozott igényekkel akar művelődni. Az új típusú népművelés elsődleges célját a parasztság művelődési lehetőségeinek biztosításában látta.³ Eme új típusú népművelés fontosságát fogalmazta meg Bereczky Albert, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára, a baloldali gondolkodású kiszgazdapárti pap-politikus a háború előtti, néphez leereszkedő népművelés helyett új szellemű népművelés igényéről nyilatkozott. Elképzelése szerint a népművelés magának a népnek az ügye, ahol a demokratikus pártok szabadon végzik efféle munkájukat, az állam szerepe csak az összehangolás.⁴

Pluralizmus és kultúra

A demokrácia, a politikai pluralizmus a népművelés-politika újraértékelését is megkívánta. Megváltozott viszonyok között a népművelés a két háború közötti formájában már nem szerveződhetett újjá. A politikai tagoltságnak megfelelően kezdett megszerveződni a kulturális élet. A politikai pluralizmus megeremtetten a különböző pártok, az eltérő érdek- és véleménycsoportok számára a kulturális nyilvánosságot, amely a társadalom kulturális öntevékenységének biztosítottak teret. E változások a népművelés modernizálásának lényeges állomásai lettek. A többpártrendszerben az alulról építkező civil társadalom létrejöttével egy új típusú közművelődés feltételei teremtődtek meg.

A pártok többsége számára nyilvánvaló volt, hogy a felülről irányított, centralizált népművelés nem felel meg a demokrácia érdekeinek. A politikai pluralizmus és az irányított népművelés egymást kizáró fogalompárok lettek. A nem államosított kulturális szervezetek voltak a társadalom öntevékeny tagjai számára a legoptimálisabb megnyilvánulási formák. A demokratikus kultúrpolitika biztosította a különböző törekvések egymásmellettiségét is.

A politikai harc kibontakozásának időszakában sem változott meg a Független Kiszgazdapárt felfogása a népművelésről. A kulturálódást továbbra is magára a társadalomra kívánták bízni, nem akartak politikai kontrollt gyakorolni felette. A szabadművelés felfogásuk szerint a legkülönbözőbb irányzatok kibontakozását kell, hogy biztosítsa. 1945-ben a népművelés volt a művelődésügynek az az ága, amelyben a legkevésbé valósult meg a centralizáltság, nem funkcionált a két háború között létrehozott állami népművelési szervezet. Ebben a rendszerben szabadon működtek a különböző pártokhoz, szervezetekhez és az egyházakhoz kötődő kulturális intézmények.

³ Kis Újság, 1945. május 25.

⁴ Kis Újság, 1945. június 5.

A magyar társadalom nemcsak politikai felfogásában, hanem kulturálisan is tagolt volt. A kultúra működési mechanizmusának is szavatolnia kellett a sokszínűséget. Az effajta tagoltság ugyanakkor nem zárta ki a konszenzust, mert valamennyi politikai erő ekkor még a demokratikus kultúra megvalósításának szükségességét deklarálta, a szabad művelődést elfogadta. A népművelés kulturális funkciója mellett különösen a Magyar Kommunista Párt nem titkolt célja a politika szolgálata volt. Kulturális akciójától a párt tömegbefolyásának növekedését várta. Különösen fontosnak tartotta a munkásság körében a kulturális munkát.

1946 tavaszán a kultúra szabadsága a politikai szabadság felszámolásának első lépései miatt veszélybe kezdett kerülni. A szalámi taktikát folytató kommunisták elsőszámú áldozatai a kiszagdák lettek. Az FKGP elnöksége 1946. március 12-én a párt meghallgatása nélkül 15 képviselőt kizárt a szervezetből. A kizártak Magyar Szabadságpárt néven új országos pártok alapítottak Némethy Jenő és Sulyok Dezső irányításával.⁵ Mivel a munkásság nem tartozott a FKGP bázisához, ezért ebben a rétegben a kulturális munka nem képezte a párt népművelési elképzeléseinek részét. A kiszagda pártiak kulturális tevékenységének a centrumában továbbra is a parasztság maradt. Felfogásuk szerint a szabadművelődés felszámolja a falu kulturális passzivitását, létrejönnek a parasztság kulturális egyletei és szabadon, minden korlátozás nélkül működhetnek. A szabadművelődés szemléletéből következett, hogy meghatározó volt az öntevékenység, az egyén aktív részvételének a hangsúlyozása. A műkedvelés az egész országot átfogó mozgalommá vált. Igen szembeötlő volt a néptáncmozgalom kiszélesedése, komoly eredményeket értek el az ismeretterjesztés terén is. Munkájukat ezen a területen is a parasztságra koncentrálták.

Népfőiskolák és szabadegyetemek

A parasztság művelődésében a két világháború között meghatározó szerepet játszó népfőiskolák 1945 végén, 1946 elején újból a kultúrpolitikai érdeklődés előterébe kerültek. A társadalmi-politikai életben a háború után bekövetkezett nagy változás viszont magával hozta a népfőiskolák átrendeződését is. Míg korábban az egyházak voltak a legjelentősebb népfőiskolák szervezői és fenntartói, addig 1945 utáni világi szervezetek, mindenekelőtt a Független Kisgazdapárt védnöksége alatt álló Magyar Parasztszövetség szerepe lett kiemelkedő. Törekvései középpontjában a gazdag parasztság országának a megeremtése állott, s ennek rendelődt al a kultúrpolitikai célkitűzés. A népfőiskoláknak azt a szerepet szánta, hogy ezekben a parasztság számára, közülük neveljen ki versenyképes helyi vezetőket. E népfőiskolák elsősorban nem a szakismeret terjesztésének intézményei voltak, hanem a tananyagot a paraszti öntudat céljának rendelték alá, gerincét történelmi, irodalmi, szociológiai, néprajzi ismeretek alkották, középpontjában a paraszti tárgyú irodalommal, népdalokkal, a népi kultúra más termékeivel, aktuális politikai kérdésekkel és „faluvezetési” tudnivalókkal. Fon-

5 BALOGH – IZSÁK, 1977. 265–271.

tosnak tartották a különböző szervezetek szervezéséhez és működtetéséhez szükséges készségek elsajátítását, a fentiekhez járult még bizonyos gazdasági és egészségügyi ismeret. A parasztszövetséghez 1946-ban 17 három hónapos népfőiskola és 30 hat-nyolchetes tanfolyam tartozott.⁶

A háború utáni népművelésben fontos szerepet játszottak a szabadegyetemek. A pártok többsége és az egyházak is igénybe vették e sajátos formát. 1946 májusában az FKGP is szabadegyetemet szervezett, ahol előadó volt Hajnal István történész, Bereczky Albert antifasiszta református pap, Baranyai Lipót a Nemzeti Bank angolszász orientációjú elnöke, Karácsony Sándor a Szabad Művelődési Tanács elnöke, Parragi György újságíró, a Magyar Nemzet főszerkesztője, Vatai László református lelkész, az FKGP szakértője, Kovács Béla, a Független Kisgazdapárt főtitkára és Acsay Tihamér jogász.⁷

A jól működő kisgazdapárti szabad művelődésre nagy csapást jelentett az FKGP centrumának 1946 nyarától elkezdődött felszámolása. A Parasztszövetség korábbi vezetőinek eltávolítása 1947 tavaszán megtörtént. Nagy Ferenc miniszterelnököt a kommunisták lemondatták és emigrációba kényszerítették, Kiss Sándort, a Parasztszövetség főtitkárát pedig háromévi börtönbüntetésre ítélték.

Az autonóm kultúra a fokozatosan totalizálódó, a művelődést is a taktika szolgálatába állító politikának nem felelt meg. Az FKGP felszámolása után „természetes” volt, hogy a párt független kulturális szervezeteit is megszüntetik és a parasztságot a centralizált népművelés befolyása alá vonják.

⁶ PÓTH PIROSKA: Magyarországi népfőiskolák 1945 után. Forrás, 1984. 12. sz. 20–21.

⁷ Kis Újság, 1946. május 9.